

Boekverslag Heren van de Thee (Hella S. Haasse)

Charlotte van der Hulst

© havovwo.nl (april 2003)

Primaire gegevens:

Auteur: Hella S. Haasse
Titel: Heren van de Thee
Verschenen in: 1992
Aantal blz.: 297
Leestijd: 6,5 uur
Uitgelezen op: 11 februari 2003

Verantwoording van de keuze:

Toen ik een laatste boek voor mijn lijst aan het zoeken was, heeft mijn moeder me dit aangeraden. Zij vond het persoonlijk een heel mooi boek, met name om de Indische sfeer en omgeving, die door Hella Haasse volgens haar in dit boek erg goed overgebracht wordt. Omdat ik al eerder twee boeken heb gelezen die zich in Nederlands Indië afspelen, namelijk “De Stille Kracht” en “Oeroeg”, en ik deze boeken erg mooi vond, was ik benieuwd naar het verhaal over “De Heren van de Thee”.

Verwachtingen vooraf en eerste reactie achteraf:

Bij het horen van de titel verwachtte ik, en dat bleek terecht, een verhaal over ondernemers op theeplantages in Nederlands Indië. De titel “Heren van de Thee” vormt een treffende karakterisering van de theeplanters in de Preanger. De Kerkhovens en Holles waren “heren” in elke betekenis van het woord. Zij waren beschaafd, gewichtig en aanzienlijk, maar ook autoritair. Bovendien kun je uit de titel opmaken dat het voornamelijk een mannenberoep was.

In eerste instantie dacht ik dat het verhaal door Hella Haasse zelf geschreven was en niet, zoals ik later ontdekte, ‘slechts’ een verwerking van bestaande brieven van een familie van ondernemers die rond 1900 leefde. Door deze opzet van het boek is het voor de schrijfster niet mogelijk geweest om in het verhaal allerlei intriges tussen bepaalde personen te verwerken, en is het verhaal in die zin vrij oppervlakkig. Gelukkig wordt dit ruimschoots gecompenseerd door een prachtige beschrijving van de Indische omgeving en sfeer, en de aandacht die het verhaal besteedt aan de persoonlijke ontwikkeling van Rudolf door de jaren heen.

Korte samenvatting:

Het boek draait voornamelijk om Rudolf Kerkhoven, een Nederlandse jongen, voor wie het eigenlijk al zijn hele leven duidelijk is, wat hij later wil gaan doen. Net als zijn ouders en een heleboel andere familieleden vertrekt hij na zijn studie naar Java. Maar het lijkt wel, of Rudolf daar niet echt welkom is; in plaats van bij zijn ouders moet hij bij een oom het theevak leren. Bovendien nemen zijn ouders een nieuwe opzichter aan in plaats van hem te vragen, waardoor Rudolf zich overbodig voelt en meent dat zijn ouders hem niet nodig hebben op hun theeplantage. Dat is een grote teleurstelling voor hem, omdat Rudolf als oudste zoon naar zijn eigen mening altijd zoveel mogelijk zijn verplichtingen is nagekomen en daarbij hoopte dat hij nu, volwassen zijnde, juist een trots van zijn ouders zou zijn.

Na zijn leerperiode bij zijn oom is hij dus gedwongen zelf een onderneming te zoeken om zijn vak uit te oefenen en geld te verdienen. Rudolf kiest voor Gamboeng, een mooie, maar verwilderde koffieplantage midden in de rimboe. De ontginning van het gebied en het planten van nieuwe theestruiken is een zwaar karwei, maar uiteindelijk lukt het hem om van Gamboeng een mooie, gestructureerde onderneming te maken. Hij krijgt de erfpacht voor 75 jaar, ondanks het teleurstellende resultaat van zijn proeftuinen.

Op een dag ontmoet Rudolf bij zijn zus Cateau een van haar vriendinnen, Jenny Roosegaarde Bisschop. Hij is meteen verliefd op haar, maar de trouwerij moet nog een tijdje worden uitgesteld, omdat Jenny nog geen achttien is. Na de trouwerij is Rudolf dolgelukkig met zijn echtgenote, maar het gaat volkomen langs hem heen dat Jenny zich helemaal niet zo thuis voelt op Gamboeng. Rudolf is immers met zijn aandacht volledig bij het verloop van de zaken op de onderneming, en daarnaast wil hij nog altijd bewijzen aan zijn ouders wat voor ideale zoon hij is. Wanneer Rudolfs ouders vanwege de oogziekte van zijn vader terugkeren naar Nederland, krijgt zijn jongere broer August de leiding over diens onderneming. Rudolf voelt zich enorm benadeeld. Ondertussen gaat het steeds verder bergafwaarts met Jenny, ondanks de geboorte van vier zoons en een dochter. Nog altijd ziet Rudolf de slechte gemoedstoestand van zijn vrouw niet in.

Wanneer hij na de dood van zijn vader diens aandeel in Gamboeng probeert over te nemen, voelt hij zich van

Boekverslag Heren van de Thee (Hella S. Haasse)

Charlotte van der Hulst

© havovwo.nl (april 2003)

alle kanten tegengewerkt. In werkelijkheid valt het allemaal nogal mee, maar dat kan hij zelf niet inzien. De relaties met zijn familie verslechteren aldoor. Om ze eens te laten zien wat hij waard is, koopt hij een nieuw stuk land, Malabar en later ook nog Negla en Taloen. Vanaf dat moment gaat het fantastisch en het geld lijkt binnen te stromen alsof het niks is. De vier zonen hebben inmiddels hun studie in Nederland afgerond en Jenny vertrekt met hun dochter naar Europa. Pas wanneer zij weer terugkeren, wordt het Rudolf duidelijk hoe erg Jenny veranderd is. Maar dan is het al te laat, een arts stelt vast dat ze geestesziek is. Op een dag sterft ze zogenaamd aan een hartverlamming, maar in werkelijkheid heeft ze zichzelf vergiftigd.

Op zijn oude dag neemt Rudolf afscheid van Gamboeng. Pas dan realiseert hij zich, dat hij alles bereikt heeft wat hij wilde, maar dat dat ten koste is gegaan van zijn huwelijk en de band met zijn familie.

Tijd en ruimte:

Het verhaal speelt zich af tussen 1869 en 1918. Het boek is verdeeld in verschillende gedeeltes, in zijn geheel in chronologische volgorde. Het boek bevat één grote sprong in de tijd, een soort vooruitblik. Je begint namelijk met lezen op het moment dat Rudolf voor het eerst op het onontgonnen land van Gamboeng komt. Je valt dan als het ware middenin het verhaal. Vervolgens ga je na dit hoofdstuk terug in de tijd, en leest dan over de tijd vlak voor Rudolfs vertrek naar Nederlands Indië. Vanaf dat moment speelt het verhaal zich in chronologische volgorde af tot Rudolfs laatste dag op Gamboeng. Er komen natuurlijk wel een aantal flashbacks voor in de brieven die in het boek zijn weergegeven, en daarnaast worden er regelmatig sprongen in de tijd gemaakt. Dit zijn wel altijd sprongen vooruit.

Het verhaal begint in 1869 wanneer Rudolf 21 jaar is. In dit gedeelte van het boek wordt het leven van Rudolf in Nederland beschreven, voordat hij naar Java vertrekt. Het gedeelte betreft letterlijk “de taferelen van voorbereiding”, en beslaat de periode tussen 1869 en 1873. In het volgende gedeelte “de ontginning”, dat zich afspeelt tussen 1873 en 1876, begint Rudolf met het opzetten van zijn onderneming. In de daarop volgende periode, van 1876 tot 1879, ontmoet Rudolf Jenny, waarmee hij niet lang daarna in het huwelijk treedt. Met Jenny krijgt hij vijf kinderen en brengt hij de rest van zijn leven door op de onderneming. Dit laatste speelt zich af in een periode van 1879 tot 1907, in het gedeelte van het boek “het gezin”. Tenslotte springt het verhaal een aantal jaar verder naar 1918: “de laatste dag”. Hier neemt Rudolf op zijn oude dag afscheid van de onderneming en komt het verhaal tot een einde. Het is duidelijk dat het boek een gesloten einde heeft. Rudolf is immers oud en heeft niet lang meer te leven, en Hella Haasse benadrukt dit gesloten einde nog eens door het boek af te sluiten met de volgende zinnen:

“Gaat u mee vader? Ru en Jo wachten bij de auto om ons naar Bandoeng te brengen. En u moet vanmiddag nog rusten. Waarom lacht u?”

“Repos ailleurs”! Dat is het devies van Marnix van Sint-Aldegonde. Neef Karel Holle wilde dat als grafscript hebben. Welk grafscript zal ik kiezen?”

Zij kwam naast hem staan, nam naar gewoonte zijn arm. ‘Daar hoeft u nog niet over na te denken.’

‘Mijn vader had graag op Ardjasari begraven willen worden. Nu ligt hij in Amsterdam. Ik wil niet in Bandoeng liggen.’

‘Alstublieft, Vader!’ zei Bertha afwerend.

Hij keek naar de grond voor zijn voeten.

‘Hier!’ zei hij halfluid. ‘Hier.’

Bij het lezen van dit slot denk je als lezer aan Rudolfs dood, een duidelijker einde kan eigenlijk niet.

Het verhaal begint (in chronologische volgorde gezien) in Nederland, waar het zich afspeelt in de plaatsen Santpoort en Utrecht. De rest van het verhaal, het grootste gedeelte, speelt zich af op Java. Hier is de beschrijving van de ruimte hoofdzakelijk topografisch. Er is een kaartje in het boek afgedrukt van Java. Op Java vinden de gebeurtenissen voor het grootste gedeelte plaats op de ondernemingen Ardjasari, Gamboeng en Sinagar. Daarnaast komt Rudolf nog enkele keren in één van de grotere steden op Java, ofwel in Batavia, ofwel in Buitenzorg.

Naast topografische ruimte kun je ook spreken van historische ruimte, er wordt bijvoorbeeld verteld over de komst van de telefoon en de auto.

Boekverslag Heren van de Thee (Hella S. Haasse)

Charlotte van der Hulst

© havovwo.nl (april 2003)

De wijze van vertellen:

Het verhaal wordt voor het grootste gedeelte verteld door een hij/zij-verteller, ofwel een personale verteller. Met name in het begin is dat het geval. Naarmate het verhaal vordert worden er steeds meer brieven letterlijk weergegeven in het verhaal, en dan verandert ook de wijze van vertellen. De vertelwijze slaat dan over op de ik-verteller, en dat is telkens een andere persoon, namelijk degene die de brief schrijft. In de meeste gevallen is dat Rudolf of een naast familielid.

Thema en motieven:

Het hoofdthema in “Heren van de Thee” is gevoelens. Het gaat hier om de tragedie van een man die zijn gevoelens niet bespreekbaar kan maken. Rudolf voelt zich tekortgedaan door zijn ouders en hij is teleurgesteld dat zijn vader hem niet betreft in het nemen van beslissingen. Deze gevoelens durft hij niet uit te spreken. Ook Jenny heeft moeite met het uiten van haar gevoelens. Ze is ongelukkig op Gamboeng, maar laat hiervan weinig merken. Deze onuitgesproken gevoelens leiden tot depressieve buien en het plegen van zelfmoord.

Personages:

Zie uittreksel.

Uittreksel en literaire recensie:

1. Uittreksel

Auteur: Hella S. Haasse
Titel: Heren van de thee
Uitgever: Querido, Amsterdam
Titelverklaring: De titel “Heren van de Thee” heeft betrekking op de eigenaars van de theeplantages.

De auteur:

Hélène Serafia van Lelyveld-Haasse wordt op 2 februari 1918 geboren in Batavia. Na een jaar vertrekt het gezin voor een twee jaar durend verlof naar Nederland. Als moeder Haasse op Soerabaja ziek wordt, vertrekt het gezin naar Europa. Hella verblijft bij haar grootmoeder in Heemstede en vervolgens in een kinderpension in Baarn. In 1928 keren ze weer terug naar Batavia. Hella bezoekt het lyceum en maakt kennis met de Nederlandse literatuur. Na haar eindexamen besluit ze naar Amsterdam te gaan en studeert ze Scandinavische Taal- en Letterkunde. In 1941 geeft ze haar studie op om aan de Amsterdamse Toneelschool te gaan studeren. Deze studie wordt in 1943 succesvol afgerond en het jaar daarop trouwt ze met Jan van Leliënveld. Hella debuteert in 1945 met de gedichtenbundel “Stroomversnelling”. Grote bekendheid krijgt ze met “Oeroeg” (1948, verfilmd in 1993), dat wordt uitgegeven als boekenweekgeschenk. Naast poëzie en romans schrijft Hella novellen, toneelstukken, essays en reisbeschrijvingen. In 1981 ontvangt ze de Constantijn Huygensprijs voor haar gehele oeuvre. In datzelfde jaar gaat Hella met haar man in Frankrijk wonen. Twee jaar later ontvangt ze de P.C. Hooftprijs, vijf jaar later gevolgd door het Eredocoraat in de Letteren. In 1994 wordt opnieuw een boek van haar uitgegeven als boekenweekgeschenk, getiteld “Transit”.

Literaire stroming:

Moderne Nederlandse literatuur.

Genre:

Psychologische roman / historische roman.

Samenvatting:

Gamboeng, de eerste dag 1 januari 1973:

De eenentwintigjarige Rudolf Kerkhoven studeert af als chemisch technoloog en reist naar Indië om op Gamboeng een theeplantage te beginnen. Een half jaar daarvoor had hij met zijn vader deze plek bezocht om te bekijken of het een geschikte plantage is om thee te verbouwen. De plaatselijke bevolking reageert bij aankomst positief op zijn aanwezigheid en Rudolf begint dan ook direct enthousiast aan zijn werkzaamheden.

Taferelen van voorbereiding 1869-1873:

Boekverslag Heren van de Thee (Hella S. Haasse)

Charlotte van der Hulst

© havovwo.nl (april 2003)

Zoals gebruikelijk in de familie, gaat Rudolf naar Nederland om te studeren. Hij neemt zijn intrek in een kosthuis in Delft en studeert technologie. Zijn jongere broer, Julius, gaat in Deventer naar school. De overige familieleden verblijven nog in Indië. Op een dag krijgt Rudolf een brief van zijn vader. Hij schrijft dat hij een stuk land heeft kunnen pachten en is van plan een theeplantage te beginnen. Rudolf besluit na zijn studie weer naar Indië terug te gaan om zijn vader op de plantage Ardjasari te helpen. Vóór zijn vertrek naar Indië bezoekt hij oom Willem van der Hucht. Rudolf wordt koel ontvangen, maar al snel raken oom en neef aan de praat. Oom Willem heeft aan Rudolfs vader advies over het runnen van de plantage gegeven. Hij vertelt Rudolf over de moeilijkheden die zijn vader nog tegemoet kan zien en raadt hem aan om in Indië contact op te nemen met oom Eduard.

Na het afstuderen krijgt Rudolf niet de uitnodiging die hij van zijn vader verwacht. Wel adviseert zijn vader hem te gaan werken als vrijwilliger bij De Atlas, een fabriek van stoom- en andere werktuigen. Het werk bevalt hem goed en hij kan het goed met zijn collega's vinden. Toch heeft Rudolf heimwee naar Indië. Zijn enthousiasme wordt aangewakkerd door de komst van zijn jongere broer August, die in Nederland gaat studeren. Rudolf boekt een reis op de Telanak en vertrekt richting Java. Aan boord verveelt hij zich en Rudolf is dan ook opgelucht als het schip eindelijk aankomt. Hij wordt ontvangen door Joseph van Santen, de man van zijn zwangere zus Bertha. Hij is teleurgesteld als Joseph hem vertelt dat hij nog niet naar zijn ouders kan afreizen. Hij heeft ze immers al vijf jaar niet meer gezien. De doorreis had ruim van tevoren geregeld moeten worden. Bovendien vindt Joseph dat Rudolf niet zonder begeleiding kan reizen. Na enkele dagen wordt een geschikte begeleider gevonden; Adriaan Holle. De reis naar de Preanger van Rudolfs ouders wordt onderbroken door een bezoekje aan de theeplantage van Adriaan. In de fabriek van de plantage maakt Rudolf kennis met zijn oom Eduard en met Karel,

De broer van Adriaan.

De volgende dag reizen Rudolf en oom Eduard af naar de theeplantage van oom Eduard, Sinagar. Tijdens deze reis leert Rudolf paardrijden: een onmisbare vaardigheid in Indië. Kort na aankomst op de plantage wordt de reis van Rudolf naar de Preanger snel geregeld. Oom Eduard adviseert Rudolf zich in het schieten te bekwamen, zodat hij zich kan verdedigen als hij door een wild dier wordt aangevallen.

Bij aankomst blijkt dat Rudolfs hulp op Ardjasari niet nodig is. Rudolf krijgt de kans om zich te bewijzen als zijn ouders naar Batavia gaan om Bertha bij te staan bij haar bevalling. Hij beheert dan korte tijd de theeplantage van zijn vader. Als oom Eduard zijn kinderen naar Nederland brengt, mag Rudolf een tijdje de plantage Sinagar beheren. Ondanks dat Rudolf diverse problemen tegenkomt, weet hij deze problemen op een creatieve wijze het hoofd te bieden. Bij terugkomst schenkt oom Eduard hem het paard Odaliske, waar Rudolf zeer op gesteld is geraakt. Rudolf keert terug naar Ardjasari, maar wordt bij aankomst onaangenaam verrast. Zijn vader heeft inmiddels een nieuwe werknemer aangesteld en zodoende is Rudolf weer werkloos. Bovendien heeft Cateau, een andere zus van Rudolf, zich met de landsadvocaat Joan Henny verloofd.

De ontginning 1873-1876:

Rudolf begint enthousiast met het verwijderen van de koffieplanten op zijn plantage, Gamboeng. Hij legt een proeftuin aan voor theeplanten. Ondanks dat hij opnieuw tegen allerlei problemen aanloopt, is Rudolf niet ontevreden. Hij weet indruk te maken op zijn personeel, als hij een tijger met één trefzeker schot tussen de ogen doodt. Rudolf is teleurgesteld dat zijn ouders hem nog steeds niet zijn komen opzoeken. Bovendien had hij verwacht dat zijn vader hem, als oudste zoon, om advies zou vragen omtrent de problemen met de plantage Ardjasari. Deze problemen blijken indirect ook gevolgen voor Rudolf te hebben. Vader Kerkhoven kan Rudolf geen financiële steun meer bieden. Rudolf besluit een andere geldschieter te zoeken. Zijn zwager kan hem niet helpen en ook verzoeken bij diverse handelsondernemingen worden afgewezen. Enkele weken later krijgt Rudolf het bericht dat zijn zus in het kraambed is gestorven. Opnieuw vertrekken zijn ouders naar Batavia en neemt Rudolf het beheer van hun plantage over. Bertha's kinderen worden intussen ondergebracht bij Cateau en haar man Joan Henny. Als Rudolfs ouders weer terugkeren, hebben ze eindelijk goed nieuws: Joseph van Santen is alsnog bereid financiële steun te bieden voor Rudolfs plantage. Kort daarna krijgt Rudolf officieel de erfpacht van Gamboeng. Eindelijk lijkt het geluk Rudolf toe te lachen. Desondanks voelt hij zich erg eenzaam. Hij verlangt naar vrouwelijk gezelschap, maar hij ziet af van een huwelijk met een Indische vrouw. Van zijn ouders krijgt Rudolf het verzoek naar de familie Henny in Batavia te gaan.

Het paar 1876-1879:

Cateau wordt bij de verzorging van Bertha's kinderen door de zeventienjarige Jenny geholpen. Rudolf is op slag verliefd als hij Jenny ziet. Voorzichtig informeert hij bij zijn zus naar Jenny's familie. Jenny is de middelste van drie dochters van dhr. Roosegaarde Bisschop, vice-president van het hooggerechtshof. Cateau nodigt de familie

Boekverslag Heren van de Thee (Hella S. Haasse)

Charlotte van der Hulst

© havovwo.nl (april 2003)

Roosegaarde Bisschop uit voor een diner. Rudolf is betoverd door Jenny's schoonheid, maar hij heeft nog niet de moed om haar aan te spreken. Na het diner spreken Rudolf en Joan Henny over de kinderen. Joan Henny heeft liever dat de kinderen weer weg gaan, maar ze mogen nog een tijdje blijven. Kort voor zijn terugkeer naar Gamboeng krijgt Rudolf eindelijk de kans om Jenny te spreken. Hij vraagt of ze met hem wil corresponderen. Jenny is bang dat haar vader geen toestemming zal geven, maar Cateau komt met een oplossing. Rudolf moet zijn brieven aan zus Cateau richten, zodat Jenny ze kan bekijken. Jenny schrijft haar reactie op Rudolfs brieven in haar dagboek, die Cateau vervolgens weer leest. Cateau schrijft dan op haar beurt weer naar Rudolf.

Een half jaar later ontmoeten Rudolf en Jenny elkaar weer. De vonk slaat opnieuw over. Rudolf besluit zijn vader over te halen om van Jenny's vader toestemming voor een huwelijk te verkrijgen. Het verzoek wordt echter afgewezen omdat Jenny nog te jong is. Rudolf is ontroostbaar. Het werk op Gamboeng kan hem niet meer boeien. Rudolf besluit een nieuwe woning op de plantage te bouwen. Het ontwerpen van zijn droomhuis biedt hem weer enige troost. In zijn brieven aan Cateau beschrijft hij zijn vorderingen. Op verzoek van Rudolf brengt vader Kerkhoven opnieuw een bezoek aan Jenny's vader. Deze keer krijgt Rudolf wel toestemming voor het huwelijk en korte tijd later bezoekt Jenny de plantage Gamboeng. Ze is echter teleurgesteld als ze het woonhuis ziet, waarvan ze zich meer had voorgesteld.

Het gezin 1879-1907:

Als gevolg van de aanhoudende droogte, mislukt de theeoogst. Desondanks is Rudolf gelukkig. Hij is inmiddels enkele maanden getrouwd en zijn vrouw is zwanger. In augustus van dat jaar wordt hun eerste zoon geboren. Hij wordt naar zijn vader genoemd, maar wordt doorgaans Baasje genoemd. Rudolfs ouders keren terug naar Nederland. Ook Joseph van Santen vertrekt met twee van zijn drie kinderen naar Nederland. Rudolf verwacht dat, nu zijn ouders repatriëren, hij het beheer over Ardjasari over moet nemen. Vader heeft echter broer August aangesteld als administrateur. Opnieuw is Rudolf teleurgesteld; hij is weer niet betrokken geweest bij een beslissing van zijn vader.

In 1880 worden de veekuddes geteisterd door een uitgebreide veepest-epidemie. Rudolf windt zich enorm op over het feit dat de overheid onvoldoende ingrijpt. Ondanks zijn inspanningen om de overheid op andere gedachten te brengen, wordt ook zijn kudde door de epidemie aangetast. Rudolf brengt een onaangekondigd bezoek aan de plantage Ardjasari. Tot zijn spijt moet hij concluderen dat zijn broer de plantage verwaarloost. Rudolfs goed bedoelde adviezen worden echter afgewezen.

Jenny is inmiddels zwanger van haar tweede kind. De zwangerschap verloopt moeizaam. Ze voelt zich niet gelukkig en vraagt zich af of zij wel op Gamboeng wil blijven. Na een zwangerschap van zeven maanden wordt hun dochttertje geboren. Helaas sterft zij al na enkele uren.

In 1891 brengt oom Eduard een bezoek aan Gamboeng. Rudolf spreekt met hem over de situatie op de plantage Ardjasari. Oom Eduard begrijpt het probleem. Hij vertelt Rudolf dat August verliefd is op Marie, Jenny's zus. Jenny heeft gemengde gevoelens over een eventuele verloving van haar zus met August. De verloving van August en Marie is tevens onderwerp van gesprek bij het bezoek van de familie Henny aan Gamboeng. Volgens Cateau kan de relatie beter verbroken worden, want het stel heeft regelmatig ruzie. Rudolf verneemt van Joan Henny dat zijn vader een fabriek in Amsterdam wil opzetten. Weer heeft zijn vader hem niet bij een beslissing betrokken.

Aan het eind van 1891 bevalt Jenny van een tweede zoon, genaamd Eduard Silvester. Er lijkt een gelukkige periode aan te breken voor Rudolf. Helaas is deze maar van korte duur. Rudolf krijgt het bericht dat Jenny's vader is overleden. Het paar haast zich naar Batavia om Jenny's moeder bij te staan. Op verzoek van August vraagt Rudolf aan Marie hoe het met de verloving staat. Marie reageert woedend. Ze vindt Rudolf bemoeizuchtig en ze is absoluut niet van plan een leven als 'broedkip' te leiden, zoals Jenny.

In 1883 vinden een aantal vulkaanuitbarstingen plaats. De plantage van Rudolf blijft echter bespaard. Kort daarna bevalt Jenny van hun derde zoon, genaamd Emile. Jenny wordt steeds depressiever. Ze verlangt naar ontspanning, maar Rudolf geeft daar niets om. Jenny is blij als Marie hen vanuit Nederland een bezoek komt brengen. Marie heeft de verloving met August verbroken, omdat hij haar beloften deed, die hij niet nakwam. Een verzoening met August is uitgesloten. Daarnaast blijkt Marie wroeging te hebben. Ze heeft jarenlang een lustremmend poeder in haar vaders koffie gedaan, om te voorkomen dat haar moeder wéér zwanger zou raken. Daarbij heeft ze niet geweten dat het middel een hartstilstand kan veroorzaken.

Rudolf is bezorgd. Er is op het eiland arbeidsonrust ontstaan. De Indische bevolking is ontevreden over de behandeling door de landeigenaren. Rudolf vraagt advies aan Karel Holle, die meer over de Indische bevolking weet. Hij is van mening dat Rudolf meer voor zijn personeel moet doen, maar Rudolf vindt dat hij zijn handen al vol heeft aan zijn kinderen.

Boekverslag Heren van de Thee (Hella S. Haasse)

Charlotte van der Hulst

© havovwo.nl (april 2003)

In april 1887 wordt de vierde zoon van het gezin Kerkhoven geboren. Hij wordt Karel Felix genoemd. In 1888 bevalt Jenny van een dochtertje, genaamd Bertha. Twee jaar later sterft Rudolfs vader. In zijn wilsbeschikking waardeert hij de werkzaamheden van August hoger dan die van Rudolf. Jenny neemt haar twee oudste zoons mee naar Nederland. Ze zullen daar gaan studeren en ze kunnen bij de familie Henny wonen.

Enkele jaren later besluit Rudolf een kwart van de aandelen in Ardjasari van zijn familie over te nemen. Hij neemt contact op met zijn zwager, Joan Henny, om de waarde te laten taxeren. De waarde valt zodanig hoog uit, dat Rudolf besluit ervan af te zien. Teleurgesteld probeert hij een hoger salaris te krijgen en een weduwenpensioen voor zijn vrouw. Dit wordt hem wel toegekend. De overname van de plantage Ardjasari blijft echter een probleem. Rudolf legt de oorzaak bij Joan Henny, die op zijn beurt (in het belang van de twee zoons) alle contacten met Rudolf verbreekt. Rudolf legt zich hier niet bij neer en haalt zijn twee zoons uit het gezin van Cateau. Hij begint een nieuwe onderneming op de hoogvlakte van Pengalengan. Hij ziet grote kansen voor deze nieuwe onderneming en hij droomt van rijkdom.

In 1901 vindt er een reünie plaats van de families Roosegaarde en Kerkhoven bij Jenny's moeder in Apeldoorn. Rudolfs verblijf in Nederland maakt hem niet gelukkig. Hij heeft heimwee naar Indië. Bovendien wordt hij er door zijn familie van beschuldigd zijn broers Julius en August negatieve adviezen te hebben gegeven.

Drie jaar later keert Rudolf jr., inmiddels Ru genoemd, terug uit Nederland. Hij wordt enthousiast ontvangen door zijn familie en de vele personeelsleden op de plantage Gamboeng. In 1905 trouwt Rudolfs zoon Eduard met Madeleine Lambrechtsen. Het gezin Kerhoven woont de bruiloft, die in Nederland plaatsvindt, bij. Madeleine's familie spreekt Rudolf aan over zijn conflict met Joan Henny. Ze vinden dat het onredelijk is om te zeggen dat zijn zoons zelfs geen hand naar hem uit mogen steken. Rudolf is onvermurwbaar en blijft bij zijn standpunt. Hij keert snel weer terug naar Indië. Jenny blijft met Bertha achter. Ze is zelfs aanwezig bij de geboorte van haar eerste kleinkind. Op de foto, gemaakt in de kraamkamer van Madeleine, is te zien dat Jenny erg oud is geworden. Ze lijdt aan een zenuwziekte en heeft depressieve buien. Bij terugkomst in Indië verslechtert haar situatie. Niet lang daarna overlijdt ze aan een hartstilstand. Jenny wordt bij het graf van haar overleden dochtertje begraven.

Gamboeng, de laatste dag 1 februari 1918:

Rudolf woont sinds een jaar met zijn dochter in Bandoeng. Hij voelt dat hij oud en ziek wordt. Hij wil dan ook nog één keer de plantage Gamboeng bezoeken. Rudolf vraagt zich af of hij Jenny misschien verwaarloosd heeft. Van haar zus Marie heeft hij begrepen, dat ze geen hartstocht heeft gekend. Hij denkt aan zijn vader, die graag op Ardjasari begraven had willen worden. Als Rudolf bij de plantage Gamboeng aankomt, vertelt hij zijn dochter dat hij op zijn eigen plantage begraven wil worden.

Tijd en ruimte:

Het verhaal begint in 1869 als Rudolf 21 jaar is. Het eindigt op 1 februari 1918. De totale vertelde tijd komt daarmee op ongeveer 50 jaar. De gebeurtenissen worden chronologisch beschreven, afgewisseld met enkele flash-backs. Het tweede hoofdstuk gaat, qua tijdsperiode, aan hoofdstuk één vooraf.

De gebeurtenissen vinden plaats in Nederlands-Indië op de plantages Gamboeng, Ardjasari en Sinagar. Daarnaast speelt het verhaal zich af in de Nederlandse plaatsen Santpoort en Utrecht.

Personages:

Er komen veel personages voor in deze roman, vooral omdat verschillende familiebanden met elkaar zijn verweven. De hoofdpersonen zijn Rudolf Kerkhoven en zijn vrouw Jenny Roosegaarde Bisschop.

Rudolf Kerkhoven is in Nederland geboren en inmiddels afgestudeerd als chemisch-technoloog. Het grootste deel van zijn familie heeft een leven opgebouwd in Nederlands Indië, allemaal zijn ze werkzaam op veelal succesvolle theeondernemingen. Rudolf heeft er veel vertrouwen in dat ook zijn eigen theeplantage Gamboeng een succes wordt, hij heeft immers de juiste eigenschappen om zo'n moeilijk karwei, namelijk het opzetten van een theeonderneming, tot een succes te brengen; hij is koppig, ambitieus, zuinig, wilskrachtig en eigenwijs.

Het lukt hem uiteindelijk om een goed lopende, gestructureerde onderneming op te zetten, maar hij komt pas na de dood van zijn vrouw tot de conclusie dat zijn niet aflatende aandacht voor de zaken op Gamboeng ten koste is gegaan van haar levensgeluk.

Jenny Kerkhoven - Roosegaarde Bisschop is weliswaar van Nederlandse afkomst, maar geboren in Indië. Ze is nog erg jong als ze met Rudolf trouwt. In het begin van hun huwelijk ziet alles er vrij rooskleurig uit, Jenny raakt al snel zwanger en ze bevalt van een zoon. De tweede zwangerschap verloopt minder goed. Na zeven maanden wordt een meisje geboren, dat al na enkele uren overlijdt. Jenny bevalt nog vier keer, respectievelijk van drie jongens en een meisje. Ze verlangt naar ontspanning, iets wat Rudolf verafschuwt. Jenny kwijnt weg op

Boekverslag Heren van de Thee (Hella S. Haasse)

Charlotte van der Hulst

© havovwo.nl (april 2003)

Gamboeng en wordt depressief, ze is zwaarmoedig, bang voor het leven. In deze periode is merkbaar dat Jenny een gecompliceerde persoonlijkheid heeft. Uiteindelijk pleegt ze zelfmoord.

Thematiek:

Het hoofdthema in "Heren van de Thee" is gevoelens. Rudolf is teleurgesteld dat zijn vader hem niet betreft in het nemen van beslissingen. Deze gevoelens durft hij niet uit te spreken. Ook Jenny heeft moeite met het uiten van haar gevoelens. Ze is ongelukkig op Gamboeng, maar laat hiervan weinig merken. Deze onuitgesproken gevoelens leiden tot depressieve buien en het plegen van zelfmoord.

Taalgebruik:

Haasse schrijft eenvoudig Nederlands, dat afgewisseld wordt met typisch Indische woorden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de volgende zinsnede: "Hij had soesah genoeg aan zijn hoofd."

Opricht:

De opdracht in "Heren van de Thee" luidt: "Voor W.H.J. Haasse, Wim, mijn broer."

Vertelsituatie:

Er is sprake van een auctoriale vertelinstantie. Het blijkt bijvoorbeeld uit de volgende zin: "Eduards terugkeer dat najaar van 1872 bleek even onduidelijk voorbereid als zijn vertrek. Hij had nooit geschreven, zelfs niet gereageerd op de uitvoerige verslagen die Rudolf hem had toegezonden."

Verhaalopbouw:

Het verhaal is opgebouwd uit zes hoofdstukken. De hoofdstukken zijn voorzien van een titelnaam, die in de samenvatting van dit verslag vermeld zijn. Binnen deze hoofdstukken worden subhoofdstukken onderscheiden, die ongenummerd zijn en geen titelnaam hebben.

2. Literaire recensie

Uit: NRC Handelsblad

Geschreven door: Pieter Steinz

Dankzij de Heren

Hella S. Haasse gaf de Nederlandse historische roman een nieuw aanzien, stelt Pieter Steinz in zijn stoomcursus literatuur.

Over het lijstje met de Grote Drie van de naoorlogse Nederlandse literatuur wordt al jaren heftig gediscussieerd. Gerard Reve en W.F. Hermans horen erop, daarover is iedereen het eens; maar wie maakt het literaire supertrio compleet? Harry Mulisch, zeggen de meeste critici, hoewel enkele dissidenten even dapper als overtuigend volhouden dat zijn filosofische jongensboeken vooral stilistisch onder de maat zijn. Jan Wolkers? Nee, beweren de criticasters, want zijn oeuvre bestaat `maar' uit een half dozijn goede boeken, die bovendien opvallend snel verouderen. A.F.Th. van der Heijden? Eerst maar eens zijn volgende roman (die met de `open deadline') afwachten. Of toch Hella S. Haasse? – jarenlang gezien als een goede middenmoter, maar sinds de emancipatie van de literatuurkritiek (en dankzij haar magnum opus Heren van de thee, 1992) gepromoveerd tot de enige vrouw die tegen de literaire macho's is opgewassen.

Hoe het ook zij, van de Grote Zes is Hella Haasse (Batavia, 1918) de eerste die de eer te beurt valt te worden opgenomen in de reeks `Oerboek' van De Bezige Bij. In Een doolhof van relaties (gisteren besproken in de bijlage Boeken) staan fragmenten van het grotendeels virtuele manuscript waaruit alle boeken van Haasse zouden zijn voortgekomen. De belangrijkste daarvan zijn Het woud der verwachting (1949), een traditionele historische roman, en Mevrouw Bentinck of Onverenigbaarheid van karakter (1978); de succesrijkste Oeroeg, het boekenweekgeschenk van 1948, en Heren van de thee, dat tien jaar geleden uitkwam en meer dan veertig keer herdrukt werd.

In Heren van de thee komen drie belangrijke lijnen uit Haasse's oeuvre bij elkaar. Het ware verhaal van de planter-pionier Rudolf Kerkhoven (1848-1918) is een documentaire roman van het soort waarin Haasse zich vanaf Mevrouw Bentinck heeft gespecialiseerd: gebaseerd op brieven en documenten, die soms letterlijk worden geciteerd maar overigens (zoals Haasse in haar Verantwoording schrijft) `gearrangeerd [zijn] volgens de eisen die een roman-aanpak stelt'. Daarnaast is Heren van de thee de eerste roman na Oeroeg die zich afspeelt in het Nederlands-Indië dat Haasse kende uit haar jeugd en dat een onuitwisbare indruk op haar heeft gemaakt. En ten

Boekverslag Heren van de Thee (Hella S. Haasse)

Charlotte van der Hulst

© havovwo.nl (april 2003)

slotte draait het in de roman om de moeizame verhouding tussen een autoritaire man en een verstikte vrouw die onder meer in Haasse's Bentinck-boeken (ook: De groten der aarde of Bentinck tegen Bentinck, 1981) naar voren komt.

Haasse's heruitvinding van de met documenten vermengde vie romancée ('historische collages' worden haar boeken wel genoemd) redde niet alleen haar door conventionele historische romans ietwat getaande reputatie, maar was ook van grote invloed op een generatie nieuwe schrijvers. Zo liet de laatbloeier Nelleke Noordervliet zowel in de aanpak als in de titel van haar debuutroman *Tine of De dalen* waar het leven woont doorschemeren waar zij haar inspiratie vandaan haalde, en traden onder meer Inez van Dullemen, Hanny Alders en Arthur Japin in Haasse's voetsporen. Het succes van Japins koloniënroman *De zwarte met het witte hart* (meer dan honderdduizend verkochte exemplaren) bewijst dat de historische documentaire nog een zonnige toekomst heeft.

Persoonlijke beoordeling.

Sinds het lezen van "De Stille Kracht" van Louis Couperus en "Oeroeg" van Hella S. Haasse, is er bij mij een soort van fascinatie voor Indië ontstaan. Ik heb het vermoeden dat deze fascinatie met name is gecreëerd door de prachtige manier waarop zowel door Couperus als door Haasse de Indische sfeer is beschreven. Daarnaast komt ook de tijdsgeest van het fin de siècle duidelijk naar voren. In de tijd waarin alledrie de verhalen zich vermoedelijk afspeelden, van "Heren van de Thee" is dat zelfs met zekerheid te zeggen, vinden veel koloniale veranderingen plaats. De afschaffing van het cultuurstelsel, waarmee het tijdperk in "Heren van de Thee" aanvangt, betekent meer ruimte voor het vrije initiatief van particuliere ondernemers. Een eerst geleidelijke, dan snelle bloei van de economie is daarvan het gevolg. Dat leidt tot toename van het aantal Europeanen in Indië. De leefwijze wordt meer Europees en er vinden tal van veranderingen plaats. Dat proces is in de roman goed te volgen: zeilschepen worden vervangen door stoomschepen, spoorlijnen komen tot stand, de telefoon doet in 1886 op Gamboeng zijn intrede en rond de eeuwwisseling verschijnen de eerste auto's in Batavia. Tenslotte bestaat de Oudindische leefwijze nog slechts in de binnenlanden en buitengewesten.

Ook al lijkt het na deze omschrijvingen het geval, Hella Haasse benadrukt in het voorwoord van haar boek dat het niet de koloniale veranderingen zijn waar het om gaat, maar juist de emoties en de problemen bij de mensen die deze veranderingen met zich meebrengen. Na het lezen van het boek kan ik zeggen dat deze emoties en dergelijke zeer duidelijk op mij zijn overgekomen en me ook behoorlijk hebben meegesleept in het verhaal, maar waarschijnlijk niet in een dergelijk grote mate als de bedoeling van de schrijfster was. Dit is niet te wijten aan de schrijfkunst van Hella Haasse, des te meer aan het feit dat ik me gewoonweg meer interesseer voor de culturele aspecten van Indië, en daarbij ook voor het landschap en de sfeer. Dit soort verre, onbereikbare oorden spreken nou eenmaal tot mijn verbeelding. Al bij het lezen van de eerste pagina van het verhaal waan je je als lezer in de jungle van de Javaanse binnenlanden, en de overweldigende natuur wordt zo gedetailleerd beschreven dat ik me helemaal in Indische sferen begaf.

De invoeging van een groot aantal authentieke documenten in het boek maakt het verhaal nog levensechter, maar tegelijkertijd ook oppervlakkig. Er is geen ruimte voor de schrijfster om de onderlinge relaties tussen de personen te veranderen, wat de opzet van een wat gecompliceerder verhaal met een wat verrassender, aantrekkelijker plot onmogelijk maakt. Aangezien het vanaf het begin van het verhaal duidelijk is dat dit plot er niet zal komen, vond ik het niet zo moeilijk me daarbij neer te leggen.

Een groot compliment aan de schrijfster kan ik maken wat betreft het taalgebruik. Er worden de nodige Indische woorden gebruikt die de sfeer versterken, maar het taalgebruik blijft goed te volgen. Dit in tegenstelling tot in "De Stille Kracht", waarbij ik me op sommige momenten danig overspoeld voelde door de Indische vocabulaire, dat het irritatie opwekte.